

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.71

Огородник В.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та менеджменту
Інституту банківських технологій та бізнесу
Університету банківської справи

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ІЗ ДЕРЖАВНОЮ УЧАСТЮ В УКРАЇНІ

У статті репрезентовано специфіку та виклики, що постають перед банками з державною участю в соціально-економічних умовах сучасної України. Розглянуто генезу наукових підходів до визначення ефективності залучення державної власності до банківської системи, а саме теорію розвитку та політичну теорію. Виокремлено специфічні риси, які відрізняють банки з державною участю від інших типів. Сформульовано ознаки соціальної спрямованості діяльності банків із державною участю та проаналізовано базові показники діяльності вітчизняних банків із державною участю. Представлено сучасні виклики, що постають перед банками з державною участю в Україні, та можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: банк, банківська система, банк із державною участю, специфіка банків із державною участю, соціально-економічний розвиток країни.

В статье представлены специфика и вызовы, стоящие перед банками с государственным участием в социально-экономических условиях современной Украины. Рассмотрен генезис научных подходов к определению эффективности привлечения государственной собственности к банковской системе, а именно теорию развития и политическую теорию. Выделены специфические черты, которые отличают банки с государственным участием от других типов. Сформулированы признаки социальной направленности деятельности банков с государственным участием и проанализированы базовые показатели деятельности отечественных банков с государственным участием. Представлены современные вызовы, стоящие перед банками с государственным участием в Украине, и возможные пути их решения.

Ключевые слова: банк, банковская система, банк с государственным участием, специфика банков с государственным участием, социально-экономическое развитие страны.

The article represents the specific features and challenges the state-owned banks are facing under the modern social and economic conditions in Ukraine. The research analyses the existing scientific approaches, which study the state property effectiveness in the banking system, i.e. the theory of "development" and the "political" theory. In addition, the paper highlights the features, which distinguish the state-owned banks from other ones. Moreover, the article concentrates on the peculiarities of the state-owned bank social activities and carries out the basic indicators analysis of the domestic state-owned banks' activities. In conclusion, the study reviews the existing challenges the state-owned banks in Ukraine are facing and possible ways for their solution.

Keywords: bank, banking system, state-owned bank, state-owned banks' specific features, socio-economic development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах для забезпечення соціально-економічного розвитку країни необхідним є розширення ділової активності всіх економічних суб'єктів. Досягнення цієї мети потребує залучення кредитно-інвестиційних ре-

сурсів, зокрема через банківські установи. Зважаючи на те, що більшість вітчизняних банків має досить обмежений кредитно-інвестиційний потенціал, важливу роль у цьому процесі відіграють банки з державною участю. Саме банки з державною участю в Україні можуть сприяти посиленню потенціалу розвитку суб'єктів госпо-

дарювання завдяки високому рівню капіталізації, довірі з боку інвесторів, більшій доступності рефінансування та державної фінансової підтримки. Водночас функціонування і розвиток банків із державною участю відрізняються від інших банків своєю специфікою, що й потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідження проблем діяльності банків із державною участю та особливостей їх функціонування знайшло своє відображення у наукових працях іноземних та вітчизняних учених, таких як: Р. Ла Порта [1], Ф. Лопес-де-Силанес [1], А. Шлейфер [1], С. Пелих [2], М. Анікеєв [2], О. Вовчак [3], В. Костогриз [4], М. Хуторна [4] тощо. Проте виникає необхідність поглибленого дослідження специфічних рис діяльності банків із державною участю в соціально-економічних умовах сучасної України.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є визначення специфіки діяльності, яка відрізняє банки з державною участю з-поміж інших, а також перспективних завдань поліпшення їх функціонування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. До банків із державною участю будемо відносити як фінансово-кредитні установи, 100% акцій яких перебуває у державній власності, так і установи зі значно меншою часткою державної власності в капіталі (починаючи від 5%). Тож частка держави у власності банку може бути різноманітною, головне – додержання державних інтересів та сприяння реалізації затвердженої державної економічної політики. Переконані, що мета діяльності банків із державною участю може частково змінюватися залежно від політично-економічної ситуації в країні, впливу зовнішніх чинників, військових дій, стихійних лих тощо. Крім того, погоджуємося з точкою зору В. Костогриз та М. Хуторної, які зазначають, що банки з державною участю «виконують роль фінансових каналів проникнення державної політики (фінансової, грошово-кредитної, інвестиційної, бюджетної) у реальний сектор економіки» [4, с. 336].

Визначення доцільності участі держави в капіталі суб'єктів господарювання завжди перебувало у центрі уваги наукової спільноти. Так, у дискусіях щодо ролі держави в економічній системі банківська система зазвичай відносилася

до ключового сектору економіки, функції якого мають чітко контролюватися. Слід зазначити, що в економічній теорії розглядаються два основних наукових підходи до проблеми ефективності державної власності у банківській системі [1, с. 3–4; 2, с. 28]. Перший підхід – теорія «розвитку» є більш раннім та обґрунтовує доцільність участі держави в капіталі банків у недостатньо розвинених фінансових ринках, оскільки це сприяє накопиченню капіталу, зростанню продуктивності та економічного розвитку. Відповідно до теорії «розвитку», контроль над банками дає змогу державі забезпечувати акумулювання заощаджень в економіці та їх використання для фінансування проектів, які визначені державою як пріоритетні.

Другий підхід визначають як «політичну» теорію, підтверджуючи факт переважання державних банків у найменш розвинених країнах, виходить із того, що у цьому разі державні проекти витісняють приватні інвестиції, розподіл ресурсів політизується, а тому знижує економічну ефективність. Прихильники «політичної» теорії вважають, що державна власність у банках дає змогу уряду фінансувати неефективні економічні, але доцільні з політичного погляду проекти.

Сучасні вчені у своїх працях із даної проблематики здебільшого доводять правоту другого підходу, обґрунтовуючи негативний вплив державної власності у банківській системі на соціально-економічний розвиток країни.

Банки з державною участю за всіх спільних з іншими банківськими установами рис мають і певні особливості. Прийнято вважати, що діяльність банків із державною участю не відрізняється високим рівнем ефективності, а також характеризується значними невинуватими ризиками, неузгодженістю стратегії із загальнодержавними цілями та програмами. Також до переліку особливостей, які відрізняють банки з державною участю, можемо віднести кардинально відмінні від інших типів банків ціннісні орієнтири, зумовлені взаємозв'язком із державною економічною політикою.

У роботі виокремлено специфічні риси, які відрізняють банки з державною участю від інших типів фінансово-кредитних установ:

– наявність унікальних функцій та завдань – банки з державною участю в економіці країни відіграють роль провідника економічної політики уряду, а саме сприяють: розвитку інноваційної економіки через зниження вартості джерел фінансування для пріоритетних галузей економіки; забезпеченню економічної безпеки

держави, зменшуючи вплив іноземного капіталу в банківській системі; підвищенню добробуту населення; активізації розвитку малого і середнього бізнесу, що зумовлено організацією взаємовигідного фінансового партнерства та надання кредитних ресурсів на пільгових умовах;

– соціальна спрямованість діяльності – банки з державною участю спільно реалізують державні соціальні проекти та програми, підвищують доступність банківських послуг для всіх верств населення на найбільш віддалених територіях. Вітчизняні банки з державною участю також є лідерами із залучення депозитів населення, а «Ощадбанк» має стовідсоткову державну гарантію вкладів населення;

– складність системи стратегічного управління у зв'язку з амбівалентністю поставлених перед банком цілей – банки з державною участю, з одного боку, мають спрямовувати всі зусилля на сприяння соціально-економічному розвитку країни (звідси й пільгові умови кредитування для державних підприємств), а з іншого – мають забезпечувати високоефективну діяльність, підвищуючи ринкову вартість банку (зважаючи на значні державні вливання капіталу та відповідальність перед суспільством);

– безпосередній активний державний вплив на стратегію діяльності досліджуваних банків – стратегічні напрями діяльності банків із державною участю та терміни їх реалізації погоджуються з органами державної влади;

– посилений зовнішній контроль із боку державних органів влади. На прикладі України можемо зазначити, що банки з державною участю контролюються як Національним банком, так і Міністерством фінансів (державний власник капіталу).

Наступним етапом нашого дослідження є окреслення специфіки цілей функціонування

банків із державною участю. Перш за все зазначимо, що вчені пов'язують мету функціонування банків загалом із максимізацією прибутку та вартості банку (табл. 1).

У країнах колишнього СРСР дуже популярним є спрямування діяльності банків саме на максимізацію прибутків. Однак, на нашу думку, максимізація прибутків орієнтована на короткострокову перспективу та не дає змоги визначити, впродовж якого періоду зберігатимуться конкурентні переваги банку.

Щодо розвинених країн світу, то цілі діяльності їхніх банків усе частіше орієнтуються на максимізацію ринкової вартості фінансово-кредитної установи. Зауважимо, що додержання такої мети діяльності банку враховує потенціал зростання організації та, звичайно, береться до уваги й величина чистого прибутку. Крім того, орієнтація на максимізацію ринкової вартості банку не суперечить інтересам усіх зацікавлених сторін, як акціонерів, так і партнерів, кредиторів, клієнтів та співробітників. Тож дана мета функціонування банків, на нашу думку, є більш виправданою в сучасних умовах, а особливо для банків із державною участю.

Для банків із державною участю прибуток не виступає самоціллю діяльності – даний показник приймається до уваги у взаємозв'язку з іншими. На наше переконання, під час визначення цілей банківського бізнесу для банків із державною участю основну роль відіграє не прибуток, а саме майбутня максимізація вартості банку з урахуванням державних орієнтирів їхньої діяльності та соціальна спрямованість.

Банки з державною участю мають підвищену соціальну відповідальність перед суспільством. До ознак соціальної спрямованості діяльності банків із державною участю можемо віднести:

Таблиця 1

Порівняльна характеристика цілей банківського бізнесу, пов'язаних із максимізацією прибутку та вартості банку

Мета діяльності	Переваги	Недоліки
Максимізація прибутку банку (балансова / бухгалтерська модель управління банком)	Легкість розрахунку прибутку. Доступність визначення взаємозв'язку між фінансовими рішеннями та прибутком.	Акцент на короткострокових результатах. Ігнорування ризиків та невизначеності. Вимагає невідкладних інвестицій. Не розмежовує надходження прибутків у часі.
Максимізація вартості банку (економічна / ринкова модель управління банком)	Акцент на довгострокових результатах. Ураховує ризики та невизначеність. Відображає розподіл надходження прибутків у часі. Враховує прибуток акціонерів.	Не враховує певного взаємозв'язку між фінансовими рішеннями та біржовим курсом акцій. Може призвести до ускладнень та руйнування планів з управління.

Джерело: складено за [5]

– прозорість діяльності, що передбачає загальнодоступність звітності для користування широкого кола споживачів; формування соціального звіту відповідно до стандартів звітності;

– розгалужена система корпоративного управління та контролю – організація системи корпоративного управління відповідно до принципів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та дотримання світових стандартів корпоративного управління;

– розвинена організація роботи з персоналом – передбачає як корпоративну культуру, до якої залучені всі працівники банківської установи, так і забезпечення захисту прав працівників на гідні умови праці та справедливую винагороду;

– активна благодійна діяльність у різних напрямках (підтримка малозабезпечених верств населення, тяжкохворих осіб, програми соціального партнерства та фінансової грамотності тощо);

– дотримання принципів бізнес-етики – надання банківських послуг для клієнтів банківської установи на найвищому рівні якості, налагодження добросовісних взаємовідносин із партнерами, працівниками та клієнтами, створення програм із пільгового обслуговування клієнтів – представників соціального підприємництва, а також представників пільгових категорій громадян.

Дали проаналізуємо базові показники діяльності вітчизняних банків із державною участю (табл. 2).

Із табл. 2 видно, що з усіх проаналізованих банків найбільший розмір статутного капіталу має «ПриватБанк» (206 059,74 млн. грн., що у 4,7 рази більше «Ощадбанку»); найкращий фінансовий результат має «Укресімбанк» (929,41 млн. грн., що на 33% більше, ніж прибуток «Укргазбанку»); найактивніше здійснювалося кредитування у 2017 р. в «Ощадбанку» (74 502 млн. грн., що є більшим за показник «Укресімбанку» на 9,3%); найвищий показник залучених депозитних ресурсів у «ПриватБан-

ку» (208 565,76 млн. грн., що перевищує обсяги депозитів «Ощадбанку» в 1,4 рази). Зауважимо, що в «Ощадбанку» з переходом на нову бізнес-модель починаючи з 2014 р. було скорочено частку кредитів державним підприємствам у кредитному портфелі банку із 40% до 31%, знижено питому вагу кредитування великого бізнесу на 8%, водночас підвищено обсяги кредитування роздрібного бізнесу до 8% та малого і середнього бізнесу до 5%.

Окрім того, найбільшу кількість відділень територіально розміщених усією територією України має саме «Ощадбанк» – 3 206 відділень, із них 600 – нового формату, які відповідають усім міжнародним стандартам надання банківських послуг. При цьому починаючи з 2014 р. було оптимізовано філіальну мережу «Ощадбанку» на 43% та закрито близько 2 300 неефективних, маловідвідуваних відділень, а середній обсяг залучення коштів на одне відділення зріс більше ніж у чотири рази та становить 27,7 млн. грн. Найбільш розширену мережу власних банкоматів має «ПриватБанк» – 7 105, що у 2,4 рази перевищує дані по «Ощадбанку».

На основі проведеного аналізу базових показників розвитку банків із державною участю в Україні можемо виділити сучасні виклики, що постають перед даними банками:

– значні обсяги проблемних кредитів у кредитному портфелі вітчизняних банків із державною участю (частка непрацюючих кредитів у банках із державною участю станом на 01 липня 2018 р. становить 59,1% (без урахування даних «ПриватБанку»), а в «ПриватБанку» – 84,6%) [6]. Дані тенденції є наслідком довготривалого кредитування малопробиткових державних підприємств та великого корпоративного бізнесу політичної еліти країни та пов'язаних осіб (зокрема, у засобах масової інформації точаться дискусії щодо доцільності кредитування «Ощадбанком» концерну «Стирол», підприємства Activ Solar, аграрної компанії «Креатив»; «Укресім-

Таблиця 2

Базові показники діяльності банків із державною участю в Україні станом на 01.01.2018

Показник / Банк	Ощадбанк	ПриватБанк	Укресімбанк	Укргазбанк
Розмір статутного капіталу (млн. грн.)	43722,72	206059,74	38730,04	13318,56
Фінансовий результат (млн. грн.)	558,52	-22965,91	929,41	623,79
Обсяг виданих кредитів (млн. грн.)	74502,54	38117,63	67581,29	33621,91
Обсяг залучених депозитів (млн. грн.)	148302,25	208565,76	88584,21	60709,84
Кількість відділень	3206	2244	66	244
Кількість власних банкоматів	2869	7105	634	672

Джерело: складено автором на основі даних [6]

банком» – ЗАТ «Укрпідшипник», ПАТ «Автомобільна компанія «Богдан Моторс» тощо);

– недосконалість чинного законодавства щодо специфічних особливостей діяльності даних банків на фінансовому ринку [4, с. 338] стосовно відсутності чітко прописаного державного регулювання всіх питань діяльності банків із державною участю, а саме у разі їх банкрутства, тощо;

– низький рівень прибутковості таких банків із державною участю, як «Ощадбанк», «Укрексімбанк» та «Укргазбанк», та збитковість діяльності «ПриватБанку», що є одним із наслідків низької якості кредитного портфеля банку. Аналізуючи причини негативного фінансового результату банків із державною участю, відзначимо як одну з основних причин необхідність формування значних обсягів резервів під проблемні активи. У 2017 р. «Ощадбанком» було відраховано у резерви 1,4 млрд. грн. (за прибутку 558 млн. грн.), «Укрексімбанком» – 725 млн. грн. (за прибутку 1,4 млрд. грн.), «Укргазбанком» – 898 млн. грн. (за прибутку 524 млн. грн.), а «ПриватБанком» – 20,3 млрд. грн. (за збитку 22 млрд. грн.). Таким чином, порівнявши фінансовий результат діяльності та витрати на формування резервів банків із державною участю у 2017 р., можемо стверджувати, що витрати, понесені на формування резервів, є більшими, ніж отриманий ними фінансовий результат. Варто наголосити, що відрахування до страхових резервів зростають як у зв'язку зі збільшенням кредитування, так у зв'язку з підвищенням обсягів непрацюючих кредитів та погіршенням якості кредитного портфелю. Для вітчизняних банків із державною участю останніми роками притаманна саме друга причина, адже у зв'язку з проявами фінансово-економічної кризи, банкрутством багатьох позичальників із Криму та Донбасу, значною кількістю недобросовісних позичальників корпоративного бізнесу зростає кількість негативно класифікованих кредитів, що потребує окремого дослідження [7, с. 210];

– значна частка облігацій внутрішньої державної позики в активах банків із державною участю, що призводить до певного викривлення показників ліквідності. Впродовж тривалого періоду часу держава здійснювала докапіталізацію вітчизняних банків із державною участю переважно за допомогою використання облігацій внутрішньої державної позики. Так, упродовж періоду фінансової нестабільності 2008–2009 рр. на підтримку банків із держав-

ною участю було витрачено 3,7% ВВП країни, за 2010–2013 рр. – 1,5% ВВП, за 2014–2017 рр. – 8,7% ВВП, або 207 млрд. грн. (включно з докапіталізацією «ПриватБанку») [6];

– за умов політичної та економічної нестабільності в державі значний обсяг активів банків із державною участю сприяє неефективному використанню бюджетних коштів та розвитку корупції [4, с. 338].

Виокремимо можливі шляхи подальшого розвитку банків із державною участю в Україні: вирішення питання з проблемними кредитами в кредитному портфелі банків та організація роботи так, щоб не допустити їх накопичення у майбутньому; створення та активна робота незалежних наглядових рад, які здатні будуть протистояти поточним викликам мінливої політико-економічної ситуації в Україні; зменшення частки державної власності у банківській системі шляхом продажу частки капіталу в банках із державною участю стратегічному іноземному інвестору.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, проведене дослідження дає можливість визначити специфіку діяльності, яка відрізняє банки з державною участю з-поміж інших (виконання унікальних функцій та завдань, соціальна спрямованість діяльності, відокремлений підхід до окреслення цілей банківського бізнесу), а також розглянути перспективні напрями поліпшення їх функціонування в Україні, що в подальшому сприятиме підвищенню ефективності функціонування вітчизняної банківської системи загалом.

Бібліографічний список:

1. La Porta, Rafael, Florencio Lopez-De-Silanes, and Andrei Shleifer. 2002. Government Ownership of Banks. *The Journal of Finance*. 57. № 1. P. 265–301. DOI:10.1111/1540-6261.00422.
2. Пелих С., Анিকেєв М. Приватизація державних банків в умовах перехідної економіки. *Банковський вестник*. 2008. № 11. С. 28–35.
3. Вовчак О.Д. Особливості посткризового розвитку державних банків в Україні. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 2(17). С. 135–138.
4. Костогриз В.Г., Хуторна М.Е. Державні банки у системі забезпечення фінансової стабільності банківського сектору України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2018. № 1(51). С. 335–341.

5. Неретина Е.А., Солдатова Е.В. Современные концепции эффективности деятельности коммерческого банка. Финансы и кредит. 2010. № 13 (397). С. 14–22.
6. Показники банківської системи України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208 (дата звернення: 01.12.2018).
7. Огородник В.В. Сучасні тенденції розвитку банків із державною участю в Україні. Держава та регіон. Серія «Економіка та підприємництво». 2018. № 4(103). С. 206–2012.

References:

1. La Porta, Rafael, Florencio Lopez-De-Silanes, and Andrei Shleifer (2002). Government Ownership of Banks. *The Journal of Finance* 57, no. 1: 265–301. Portico. doi:10.1111/1540-6261.00422.
2. Pelikh, S. & Anikeev, M. (2008). Privatizatsiia gosudarstvennykh bankov v usloviakh perekhodnoi ekonomiki [Privatization of state-owned banks in a transition economy]. *Bankovskii vestnik – Bankovskiy Vestnik*, 11, p. 28-35 [in Russian].
3. Vovchak, O.D. (2013). Osoblyvosti postkryzovoho rozvytku derzhavnykh bankiv v Ukraini [Features of post-crisis development of state-owned banks in Ukraine]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine*, 2 (17), 135 – 138. [in Ukrainian].
4. Kostohryz, V. & Khutorna, M. (2018). Derzhavni banky u systemi zabezpechennia finansovoi stabilnosti bankivskoho sektoru Ukrainy [State Banks in the System of Securing Financial Stability of the Banking Sector of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific herald of Uzhgorod University*, № 1 (51), p. 335-341. [in Ukrainian].
5. Neretina, E. & Soldatova, E. (2010). Sovremennyye kontseptsii effektivnosti deyatel'nosti kommercheskogo banka [Modern concepts of commercial bank efficiency]. *Finansy i kredit – Finance and credit*, 13 (397). p. 14-22. [in Russian].
6. Pokaznyky bankivskoi systemy Ukrainy [Indicators of the banking system of Ukraine]. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.
7. Ohorodnyk, V. (2018) Suchasni tendentsii rozvytku bankiv z derzhavnoiu uchastiu v Ukraini [Current Trends in the State-Owned Banks Development in Ukraine]. *Naukovo-vyrobnychiy zhurnal «Derzhava ta rehion» (seriia «Ekonomika ta pidpriemnytstvo»)* – Scientific and Production Magazine "State and Region" (series «Economy and Entrepreneurship»), 4 (103). p. 206-2012. [in Ukrainian].

Ohorodnyk V. V.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economics and Management,
Institute of Banking Technologies and Business,
Banking University, Kyiv, Ukraine

THE STATE-OWNED BANKS SPECIFIC FEATURES IN UKRAINE

The article represents the specific features and challenges the state-owned banks are facing under the modern social and economic conditions in Ukraine. The purpose of the paper is to identify the specific features, which distinguish the state-owned bank from others and outline perspective issues aimed at improving their functioning. The following modern scientific methods of research serve as a methodological basis of the analysis: analysis and synthesis, induction and deduction, comparison, systematization and generalization.

The research analyses the existing scientific approaches, which study the state property effectiveness in the banking system, i.e. the theory of “development” and the “political” theory, which have a different vision of the state-owned banks’ contents and efficiency. In addition, the paper highlights the features which differ the state-owned banks from among other ones: the existence of unique functions and tasks; special attention to social activities; the complex system of the strategic management due to the ambivalence of the bank goals; direct active state influence on the strategy of the bank activities; additional external control from the state, etc.

Moreover, the article concentrates on the peculiarities of the state-owned bank social activities (transparency of its activities, the developed system of the corporate management, profound corporate work with the employees, advanced charity activities, adherence to the principles of business ethics) and

carries out the basic indicators analysis of the domestic state-owned banks activities (i.e. Oshchadbank, Ukreximbank, PrivatBank, and Ukgasbank). In conclusion, the study reviews the existing challenges the state-owned banks in Ukraine are facing (one of which is a significant number of non-profit loans) and possible ways for their solution (the independent supervisory boards; selling of the bank's capital share to a strategic foreign investor).